

POLITOLOŠKE VSEBINE DRŽAVLJANSKE VZGOJE: PRISTOPI, VSEBINE IN MOŽNOSTI

Jernej Pikalo, Simona Bezjak, Marinko Banjac in Blaž Ilc

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

Uvod

Sodobni posameznik je v okviru demokratičnega političnega sistema v svojem delovanju vedno vpet v mrežo formalnih in neformalnih institucij, ki določajo splošno strukturo in usmerjajo delovanje določene skupnosti na lokalni, regionalni, državni in globalni ravni. Pri svojem družbeno-političnem delovanju mora posameznik poznati in upoštevati formalna in neformalna pravila demokratičnega delovanja, poznati pravice in dolžnosti, ki jih poseduje kot človek in državljan, se zavedati svojega doprinosa k delovanju političnih institucij in posedovati sposobnost razumevanja sodobnih družbeno-političnih procesov v okviru lastne države in njene vpetosti v evropske ter globalne integracije (globalizacije).

Posameznik ni nikoli zgolj objekt političnega sistema (na nacionalni ali nadnacionalni ravni), temveč vedno tudi sokonstituira demokratično politično skupnost (polity), kar posledično pomeni, da je pogoj možnosti delovanja demokratičnih političnih sistemov posameznik, ki poseduje kompetence za aktivno sodelovanje v njem. Zato je pomembno, da posameznik začne spoznavati in postopno pridobivati kompetence za delovanje v demokratični družbi.

Stare in nove demokracije se vedno bolj srečujejo s problemi politične participacije, ki niso omejeni zgolj na volilno abstinenco, pač pa tudi na druge oblike politične apatije, ki posledično krnijo demokratične procese. Naddržavne politične institucije in procesi globalizacije od odgovornih državljanov ne zahtevajo samo sodelovanja v demokratičnih procesih v okviru nacionalnih držav, ampak čedalje bolj tudi širše in na več ravneh (problem politične participacije v t. i. večnivojskem vladovanju in s tem povezanimi demokratičnimi problemi; verjetno v prihodnosti tudi problem

kozmopolitske demokracije). Večina držav Evropske unije je za ta namen in za namen reševanja demokratičnega deficita že uvedla državljansko in/ali domovinsko vzgojo z različnimi vsebinskimi poudarki, ponekod tudi s posebnim vsebinskim sklopom vzgoje za evropsko demokracijo.

V okviru izobraževalnega procesa za demokracijo procesa imajo osrednje mesto tematike in vsebine državljanske vzgoje, predvsem tiste, na katere posega politologija. Zaradi njihovega osrednjega mesta je treba analizirati in reflektirati, na kakšen način, v kolikšni meri so politološke vsebine zastopane v tematikah in vsebinah državljanske vzgoje ter kako so posredovane. Namen pričujoče analize je identificirati dobre strani in pomanjkljivosti poučevanja politoloških vsebin v okviru tematik državljanske vzgoje. S primerjalno analizo želimo prispevati k oblikovanju primernih in kompetentnih rešitev za slovensko razmere. Pri primerjalni analizi želimo osvetliti različne načine poučevanja tematik državljanske vzgoje ter same tematike v relaciji s specifičnim zgodovinskim razvojem posameznih držav, z njihovim izobraževalnim sistemom ter načini in tradicijami poučevanja državljanske vzgoje. Na podlagi omenjenih kriterijev so bile izbrane naslednje države: Danska, Velika Britanija, Nemčija, Francija in Češka.

Skozi primerjalno analizo je mogoče identificirati tako dobre prakse drugih držav kot tudi pomanjkljivosti, s katerimi se spopadajo – vse to pa je potencialno relevantno za slovenski prostor. Tako je mogoče pridobiti širok nabor raznolikih potencialnih rešitev, na podlagi katerega je mogoče oblikovati najprimernejše rešitve, prilagojene za slovensko okolje.

Prisotnost politoloških vsebin v okviru poučevanja državljanske vzgoje v Sloveniji

Politološke vsebine predstavljajo velik in pomemben del obveznega predmeta državljanska vzgoja in etika v 7. in 8. razredu osnovne šole ter izbirnega predmeta državljanska kultura. Znotraj obveznih kurikularnih vsebin jih je mogoče najti v vsebinskih sklopih z naslovom *Življenje v skupnosti: narod, država* in *Urejanje skupnih zadev: vprašanje demokracije*. Obvezni del učnega načrta v osnovnošolsko izobraževanje skozi omenjene predmete prinaša poznavanje in razumevanje veliko temeljnih pojmov in konceptov s področja političnih ved oziroma politologije.¹

Tematski sklop *Življenje v skupnosti: narod, država*, ki ga učni načrt umešča kot prvo poglavje (izmed petih), ki naj bi učencem bilo predstavljeno v 7. razredu, in zatorej v šolski praksi pogosto predstavlja tudi prvi stik učencev s predmetom samim, je zastavljeno na način, da učence postopno

vpeljuje v poznavanje politoloških vsebin. Življenje v politični skupnosti jim je predstavljeno na način postopnega odmikanja od njihovega najožjega oz. konkretnega okolja, ki mu pripadajo, ga poznajo in jim je blizu (razredna skupnost, družina, vrstniške skupine, športno moštvo), do najširše oz. abstraktne državljske skupnosti (države kot oblike življenja v skupnosti in urejanja skupnih zadev ter mednarodnega povezovanja). Učni načrt politološke vsebine (državo, narod, zakone, ustavo, parlament itd.) učencem predstavlja na način, da jim najprej predstavi politične vloge posameznika, nato pa gradi na skupnostnih zadevah. Podoben konceptualni poudarek je moč zaslediti tudi v tematskem sklopu *Urejanje skupnih zadev: vprašanje demokracije*, ki ga učni načrt postavlja v 8. razred osnovne šole. Demokracija je najprej definirana z oblikami odnosov med posamezniki in ožjimi družbenimi skupinami. Individualno demokratično delovanje in udeležba v procesu (političnega) odločanja sta predstavljena kot temeljni prvini in nujna pogoja za demokracijo. Poleg primerov nekaterih drugih, predvsem t. i. nedemokratičnih oblik urejanja skupnih zadev, naj bi učencem koncept demokracije približalo tudi precej podrobno poznavanje ključnih značilnosti delovanja in mehanizmov pravne države ter predstavniške demokracije.

Politološke vsebine so v veliki meri posredovane na pravni in institucionalni način. Izpostavlja se pravni in ustavni ustroj države, predstavljeni so slovenska državna organiziranost, politični sistem, politične institucije in človekove pravice. Opaziti je skromen delež civilno-družbenih tem. Tovrsten uvid v politološke vsebine državljske vzgoje je prevladujoč tudi pri predmetu *državljska kultura*, ki se izvaja kot izbirni predmet v 9. razredu osnovne šole in v sklopu obveznih izbirnih vsebin na srednješolski ravni izobraževanja. Vsebinska naravnost predmeta je enaka kot pri predmetu državljska vzgoja in etika, tematike pa so razdelane nekoliko podrobneje, globlje in širše.²

Analiza politoloških vsebin v učnih načrtih obeh obstoječih predmetov, ki v Sloveniji pokrivata polje državljske vzgoje, zato ponovno in z novega vidika potrjuje že večkrat poudarjeno trditev, da je slovenski koncept državljske vzgoje mogoče označiti kot »minimalističen« koncept oziroma kot državljsko vzgojo v ožjem pomenu besede. Gre za koncept državljske vzgoje, ki svoje vsebine omejuje na dokaj ozko posredovanje informacij o ustavi, zakonih, političnem sistemu in privzgaja le osnovne državljske vrline, ki so vezane na spoštovanje zakonov, privrženost naciji in državi, solidarnost v ožjem okolju, udeležbo na volitvah itd. (Justin, 2006), oziroma za koncept državljske vzgoje, ki je vsebinsko zastavljen predvsem kot pouk o ustanovah države (Štrajn, 2006). Poleg razširitve polja politoloških vsebin

na nekatere pomembne civilno-družbene tematike ali morda še smotrnejšega preoblikovanja vsebinske usmeritve politoloških vsebin, kar bi zagotovo pozitivno prispevalo k zanimivejšim vsebinam, ki so mladim zelo verjetno tudi precej bližje, bi obstoječe politološke vsebine državljanske vzgoje v Sloveniji bilo smiselno dopolniti tudi z nekaterimi aktualnejšimi vsebinskimi poudarki, ki zadevajo Evropski unijo in globalizacijo. Vsebin, ki bi govorile o Evropski uniji in globalizaciji, slovenski učni načrt namreč ne uvršča med obvezne tematike nobenega od zgoraj omenjenih predmetov. Tematika Evropske unije je omenjena zgolj med izbirnimi temami predmeta Državljska vzgoja in etika, ki jih učni načrt predlaga učiteljem. Ta tema, ki je v učnem načrtu poimenovana z naslovom *Združena Evropa – starajoča se Evropa*, zato v učnem načrtu ni vsebinsko opredeljena. Zaradi svojega izbirnega in zato zgolj potencialnega statusa pa ob dejstvu, da učni načrt za dokaj malo predvidenih ur za ta predmet predvideva že zelo širok spekter drugih vsebin, tematika Evropske unije v slovenski šolski praksi verjetno pogosto ostaja neobdelana.

Tovrsten premislek o politoloških vsebinah državljanske vzgoje se ne zdi pomemben zgolj zaradi tega, ker izpostavlja eno izmed pomembnejših vsebinskih vrzeli, ki slovenski koncept državljanske vzgoje ločuje od vsebin in problemov, ki so v današnjem času izredno pomembni. Menimo namreč, da smiselna vključitev teh vsebin ne bi prispevala zgolj k izboljšanju kurikularne zastavitve predmeta, ampak bi lahko pomembno prispevala tudi k večji zanimivosti predmeta,³ povečanju zanimanja mladih za politološke vsebine in za sam predmet državljanske vzgoje ter s tem k boljšemu poznavanju aktualnih političnih dogajanj.⁴ To pa je nedvomno ključnega pomena pri vzgajanju ozaveščenega, politično pismenega in aktivnega državljana ter pri razvijanju njegove pripravljenosti za odgovorno ravnanje v demokratični družbi.

Težave učencev pri usvajanju politoloških vsebin, ki pogosto izvirajo iz njihovega nezanimanja za predmet, pa nikakor niso edine težave, ki jih je moč razbrati iz širokega spektra literature o državljanski vzgoji v Sloveniji. V slovenskem prostoru je bila objavljena vrsta del, ki govorijo tudi o težavah, ki jih imajo učitelji pri poučevanju politoloških vsebin. O problemih učiteljev, ki politološke vsebine poučujejo znotraj prakse medpredmetnih povezav, lahko beremo v zborniku *Državljska vzgoja pri pouku zgodovine, geografije in slovenščine* (2003). Učiteljem različnih poklicnih profilov, ki poučujejo državljansko vzgojo,⁵ politološke vsebine predstavljajo predvsem vsebinski problem, kajti za njih pogosto pomenijo soočenje z novimi tematikami in vsebinskimi sklopi, ki jih ne poznajo dobro. Pregled vseh veljavnih učbenikov, delovnih zvezkov in gradiv za učitelje, ki so trenutno na voljo v Sloveniji, ki smo ga opravili v sklopu projekta, pokaže, da tudi

literatura za poučevanje državljske vzgoje učiteljem ne ponuja ustrezne in zadovoljive rešitve tega problema. Po primerjalni analizi količine politoloških vsebin v učnem načrtu s količino politoloških vsebin v gradivu za izvajanje predmeta v šolski praksi ugotavljamo, da so politološke vsebine, če jih primerjamo z drugimi vsebinami, ki jih vsebuje predmet državljska vzgoja in etika, praviloma predstavljene krajše in manj podrobno.⁶ Posebej izstopa dejstvo, da se politološke vsebine v delovnih zvezkih skorajda ne pojavljajo, njihov delež v didaktičnih priročnikih za učitelje pa je zanemarljiv. Tudi zaradi tega se je v slovenskem prostoru že veliko pisalo tudi o potrebi po kakovostnem doizobraževanju učiteljev, ki poučujejo državljsko vzgojo v slovenskih šolah (cf. Devjak, 2004, Sardoč, 2005).

Politološke vsebine državljske vzgoje v izbranih evropskih državah

V luči pomanjkljivega tematiziranja nekaterih politoloških vsebin (evropska integracija, globalizacija, civilno-družbene tematike) in njihovega enodimenzionalnega posredovanja (tehnizem, prevlada pravniškega nad politološkim diskurzom), njihove nesistematičnosti, nekritične uporabe in s tem nezadostnem premisleku o ključnih tematikah, primernih za slovenski politični sistem, je nujno potrebna refleksija o poučevanju teh vsebin v slovenskem prostoru.

Namen pričujoče analize v evropsko primerjalni perspektivi je torej predvsem identificiranje različnih pristopov, načinov poučevanja in ključnih politoloških tematik v učnih načrtih izbranih evropskih držav, ki nam bo prikazal vključenost, obseg in obliko sodobnih politoloških vsebin pri poučevanju državljske vzgoje v Evropi. Ta primerjalni pregled nam bo omogočil temeljitejši premislek o morebitnih novih vsebinskih smernicah poučevanja politoloških vsebin državljske vzgoje v Sloveniji.

Izbor analiziranih držav je temeljil na pokritju ključnih političnih sistemov, prisotnih v okviru EU. Velika Britanija je bila izbrana kot predstavnica anglo-saksonskih političnih sistemov, Nemčija in Francija kot ključni predstavnici kontinentalnih političnih sistemov, Danska kot primer skandinavskega političnega sistema in Češka kot predstavnica postkomunističnih vzhodnoevropskih političnih sistemov.

V nadaljevanju bodo tako najprej za vsako državo posebej analizirane osnovne specifikke političnega sistema in politoloških vsebin v okviru poučevanja državljske vzgoje na sekundarni stopnji izobraževanja. Po opravljeni analizi primerov bo sledil povzetek najbolj smiselnih politoloških tematik in pristopov k poučevanju državljske vzgoje, ki lahko služi-

jo kot model za premislek o ključnih politoloških tematikah in pristopih, primernih za slovenski prostor.

Velika Britanija

Skozi historični razvoj političnega sistema Velike Britanije so se kot ključne koordinate in prevladujoči momenti vzpostavili posameznik, njegove pravice, odgovornost in uspešnost delovanja v ožji lokalni skupnosti ter na višjih družbenopolitičnih ravneh. Gre torej za osrednje koncepte liberalne politične misli, ki so bili in še vedno predstavljajo glavni tok britanske politične misli od Locka naprej. V skladu s tem je tudi izbor tematik in pristopov k poučevanju državljanske vzgoje orientiran ravno v tovrstno razumevanje državljanstva in tudi drugih politoloških konceptov.

Učni cilji glede državljanske vzgoje v Angliji, Walesu in na Severnem Irskem niso povsem enotni, vendar lahko v grobem rečemo, da so v ospredju poučevanja državljanske vzgoje tematike, ki jih je v znanem poročilu navedla Svetovalna skupina o poučevanju državljanstva in demokracije v šolah, ki jo je vodil znani politolog Bernard Crick. To so družbena in socialna odgovornost, delovanje in vključenost v skupnost ter osnovno poznavanje političnega sistema (Crick et al., 1998: 13–21).

Državljska vzgoja je v okviru nacionalnega kurikula obvezen predmet na sekundarni stopnji izobraževanja od leta 2002. V času primarnega izobraževanja so osnove državljanske vzgoje vključene v neobvezni predmet »osebnostno, družbeno in zdravstveno izobraževanje« (glej Eurydice, 2005b). V okviru tega predmeta dijaki pridobijo znanje, kako v družbi delovati kot aktivni, informirani državljani. Pri predmetu se naučijo tudi socialne in moralne odgovornosti. Cilj predmeta je spodbuditi in dati pravišnje mero prepričanja o lastnih sposobnostih, da lahko vplivajo in spreminjajo okolje ter skupnost, v kateri se nahajajo.⁷ V času prve in druge stopnje primarnega izobraževanja naj bi šolajoči se otroci predvsem prek izkušenj pridobili osnovno znanje o lastnem mestu v skupnosti. Pridobivajo osnovno znanje o primernem obnašanju v družbi in spoznavajo osnove o prevzemanju odgovornosti za posledice lastnih dejanj.

Predmet *državljska vzgoja* je del nacionalnega kurikula in je obvezen predmet v času sekundarnega izobraževanja. Najpomembnejša splošna cilja predmeta sta moralni, kulturni, duhovni in osebnostni razvoj učencev v šolskem in širšem družbenem okolju ter priprava učencev na izkušnje in priložnosti, ki jih bodo imeli v življenju, in prevzemanje odgovornosti v obdobju odraslosti (Eurydice, 2005b). Učenci pridobijo obširno znanje o pravicah, odgovornostih in dolžnostih, ki jih imajo kot državljani. Obvladajo razlike

med različnimi oblikami političnih, pravnih in gospodarskih sistemov. Znajo pridobivati in uporabljati različne informacije ter oblikovati in izražati lastno mnenje. Znajo oceniti učinkovitost različnih pristopov k spremembam na različnih ravneh družbe. Aktivno sodelujejo v skupnih dejavnostih na šoli in v širšem okolju ter znajo te dejavnosti kritično preiščati in oceniti. Znajo pokazati individualno ter skupinsko odgovornost za dejanja.⁸

Morda je zanimivo, da v učnem načrtu britanskega predmeta *državljska vzgoja* ni v ospredju spoznavanje (demokratičnih) političnih sistemov, političnih institucij, pravnih sistemov ipd. To seveda ne pomeni, da se učenci ne seznanijo z osnovami teh vsebin in pojmov, vendar je mogoče reči, da ti pojmi in kategorije niso v ospredju učnega programa oziroma se jih, vsaj po predvidenem kurikulu, ne označuje kot ključno tematiko predmeta.⁹ Te pomanjkljivosti se zavedajo tudi v Združenem kraljestvu, zato so pripravljene nekateri načrti (glej Eurydice, 2005b: 16–18), ki predvidevajo učinkovitejšo in neposredno vključitev tematik, kot so demokracija, uspešni gospodarski sistemi ter trajnostni razvoj, v kurikul.

Kaj pa dimenzija Evropske unije? Tudi za to področje lahko rečemo, da nima osrednjega mesta v učnem načrtu predmeta *državljska vzgoja*. Kljub temu obstajajo težnje za čim hitrejšo in obsežno vključitev učenja in ozaveščanja šolajočih se otrok o osnovah Evropske unije ter z njo povezanih institucij, ureditev ipd. Učenci naj bi torej kmalu spoznali tudi čedalje pomembnejšo globalno dimenzijo družbenih odnosov in tesno (gospodarsko) povezanost držav v mednarodnem okolju, predmet pa naj bi jih usmerjal tudi v krepitev zavedanja o pomenu evropske identitete in integraciji evropskih držav na splošno. Kot že rečeno, osnove teh vsebin so v kurikulumu predmeta *državljska vzgoja* do določene mere že vključene, vendar niso v ospredju učnega programa (Eurydice, 2005b: 15–16).

Francija

Eden ključnih momentov v razvoju francoskega političnega sistema je prav gotovo francoska revolucija, ki je kot temeljni politični koncept vzpostavila državljanstvo, ki še vedno predstavlja ključ za razumevanje sodobnega polja francoske politične imaginacije. Tako je razumljivo, da je pri poučevanju državljske vzgoje dan poudarek na koncept univerzalnega državljana (Starkey, 2000).

Predmet *državljska, pravna in socialna vzgoja* je bil v Franciji uveden v okviru zadnje velike vsebinske preнове srednjih šol leta 1999. Kot eden od poglobitvenih elementov te srednješolske reforme se predmet odtlej poučuje v

prvem, drugem in tretjem letniku splošnih gimnazij (trije letniki), tehničnih gimnazij in poklicnih srednjih šol.¹⁰ Program predmeta v treh letih omogoča dijakom, da si s pomočjo analize razjasnijo pomen pojma državljanstvo in se seznanijo z njegovimi načeli, oblikami in praksami. Ob koncu programa naj bi bili sposobni soočiti svoje dojemanje državljanstva z realnostmi sodobnega sveta. V vsakem od razredov je problematika državljanstva zastavljena na različnih vsebinskih poudarkih (Beitone, 1999).

V prvem letu pouka državljanstva vzgoje na višji sekundarni stopnji dijaki preučujejo vidike družbenega življenja, njihova politična ozadja in zgodovinski kontekst. Posamezne teme dijakom omogočajo odkrivanje ene ali več razsežnosti državljanstva. Poglobljajo in nadgrajujejo se znanja, ki so jih dijaki že pridobili v zadnjih razredih nižjega sekundarnega izobraževanja. V drugem letu je program naslovljen: *»Državljanstvo in prakse«*. Dijaki se seznanijo z delovanjem poglobljenih političnih institucij. Program zajame tako ustavna načela in demokratične institucije kot politične stranke, volilne sisteme in človekove pravice. Raznolikost konceptov, institucij in praks državljanstva je predstavljena primerjalno v času in prostoru. V zadnjem letniku je program naslovljen: *»Državljanstvo na preizkušnji spremenljivega sodobnega sveta«*. Dijaki znanje o državljanstvu, ki so ga pridobili v preteklih dveh letnikih, nadgradijo z razpravo o aktualnih temah, kot so različni pogledi na enakopravnost, vloga medijev, neodvisnost sodstva, razvoj družinskega okolja, znanosti in družbe nasploh. Dijaki se seznanijo tudi s procesi evropskih integracij, z globalizacijskimi procesi ter vplivom teh procesov na politične institucije (Beitone, 1999).

Nemčija

Nemčija se uradno primarno osmišlja kot predstavniška demokracija z močnim poudarkom na pravni državi (Rechtstaat). Poleg poudarka na demokratičnosti in zakonitosti ter ustavnosti delovanja vseh državnih organov in celotnega političnega sistema nemška ustava izpostavi kot temeljna načela nemškega političnega sistema federativnost, s katerim sta neločljivo povezana principa subsidiarnosti ter socialnosti.¹¹ Poleg tega je nemški politični sistem zelo zaznamovalo ekološko gibanje, saj je ekologija od vstopa koalicije zelenih strank v parlament na začetku osemdesetih let postala ena ključnih političnih tematik. Politološke tematike in pristopi k preučevanju državljanstva so pričakovano utemeljeni na teh ključnih tematikah političnega sistema.¹²

Izobraževalna in vzgojna avtonomija (Kulturhoheit)¹³ posameznih dežel kot materializacija načela federativnosti in subsidiarnosti je dobro vidna že v samem poimenovanju predmeta, v okviru katerega se poučujejo tematike državljanske vzgoje. V večini dežel se glavni predmet, kjer je integrirana državljanska vzgoja, imenuje *družbene vede* (Sozialkunde), v določenih deželah pa se vsebinsko enak predmet imenuje *skupnostne študije* (Gemeinschaftskunde), *politika* (Politik) ali *politične vede* (Politikwissenschaft). Tematike državljanske vzgoje so tudi del kurikuluma pri zgodovini (Geschichte), predvsem v smislu razvoja političnih, družbenih in filozofskih ter religijskih gibanj in idej (Eurydice 2005c: 4).

Tematike državljanske vzgoje so obvezno prisotne v kurikulumu vsakega dijaka. Kljub svoji navidezno podrejeni vlogi, ki jo tematike državljanske vzgoje igrajo, pa je do določene mere sam namen državljanske vzgoje povzet v splošnih izobraževalnih ciljih, opredeljenih s strani Stalne konference ministrov nemških zveznih dežel, zadolženih za šolstvo, znanost in kulturo.¹⁴ V okviru ciljev je tako dan poudarek predvsem na izobrazbi dijakov v smeri humanosti, demokracije, svobode, tolerance, mirnega reševanja sporov, sodelovanja ter skrbi za okolje kot tudi ključnega elementa za samo formalno delovanje demokracije, in sicer participacija državljanov v političnem sistemu, katere prvi pogoj je poznavanje ključnih odločevalskih procesov, ki zadevajo njihovo vsakdanje življenje. (Eurydice, 2005c: 4–5) Glede na načelo federativnosti in posledično subsidiarnosti je ključno tudi zavedanje, prisotno v ciljih in namenih, o nujnosti vzgoje demokratičnega državljana, ki bo sposoben odločanja in nošenja lastnega dela družbene in politične odgovornosti, brez katerega je demokracija reducirana le na vsakokratne volitve.

Kurikulum je v prvih razredih srednjega izobraževanja¹⁵ namenjen predvsem spoznavanju s temeljnimi politološkimi kategorijami, kot so posameznik in družba, pravice in dolžnosti, moč-odgovornost-interesi, oblast in vladanje, konflikt-kompromis-konsenz, skupno dobro in individualni interesi, pluralnost, toleranca, utopija-ideali-realnost, mir-nenasilje-nasilje, legitimnost in učinkovitost, človekove pravice, pravo in sodna oblast. Program je oblikovan tako, da dijake postopoma vpelje v temeljna družbena in politična razmerja, s katerimi se večina na konceptualni ravni srečuje prvič. Velik pomen je pri tem dan razmerju med mladimi in politiko kot tudi eni temeljnih tematik nemškega političnega sistema, in sicer okoljevarstvu. V višjih razredih se temeljne politološke kategorije in razmerja nadgradijo s kompleksnejšimi tematikami, kot so koncept demokracije kot oblika vladavine in njegovo razmerje do drugih oblik vladanja, gospodarski sistem in njegovo razmerje do politične ureditve, prvič sta dijakom tudi podrobneje predstavljeni Evropska

unija ter mednarodna politika.¹⁶ V končnih razredih srednjega izobraževanja pa so dijakom predstavljeni sama politična participacija in odločevalski procesi v tesni povezavi z vzpostavljanjem zavedanja o nujnosti nadzora politične moči.¹⁷ Da pri tem ne gre le za golo podajanje vsebine, temveč za integracijo vsebinskega dela s praktičnim delovanjem, je razvidno iz poudarka, ki je dan učnim metodam, prek katerih je spodbujana participacija kot tudi prisotnost raznih drugih dejavnosti (npr. obisk predvsem lokalnih političnih institucij, vsenemški projekt, ki zajema 200 šol, Živeti in naučiti se demokracije (Demokratie lernen und leben), ki so namenjene uporabi pridobljenih znanj v praktičnem političnem udejstvovanju (Eurydice, 2005c: 14).

Danska

Kraljevina Danska ima dolgo tradicijo stabilnega političnega sistema, kjer je velik poudarek namenjen zdravim temeljem demokratičnih institucij in uravnoteženim medinstitucionalnim odnosom. Delovanje sistema je utemeljeno skozi kontinuiran zgodovinski razvoj, zato ne preseneča, da je tudi poučevanje državljanske vzgoje na sekundarni stopnji izobraževanja tesno prepleteno z zgodovinopisjem. Ključnega pomena pri zastavitvi kurikula državljanske vzgoje je, da je poznavanje historičnih procesov bistveno za razumevanje sodobnih družbenopolitičnih razmerij in dogajanj.¹⁸

Državljska vzgoja se na sekundarni stopnji izobraževanja poučuje le v akademsko orientiranih programih institucij višje sekundarne stopnje. Med njimi je odločilna gimnazija, saj je edina namenjena izključno poučevanju akademsko orientiranih programov. Z vidika državljanske vzgoje je pomembno, da je zgodovina, katere del je državljanska vzgoja, obvezen predmet v gimnazijskem programu (200 ur v dveh letih). Razmerje poučevanja med obema je 20 % državljanske vzgoje (civics) in 80 % zgodovine. Državljska vzgoja naj bi se poučevala 12–15 ur na leto. Predmet *zgodovina z državljansko vzgojo* posreduje znanje, veščine in nazore, ki omogočajo dijakom, da se soočijo z velikim številom pojavnih oblik, v katerih se zgodovina uporablja in je posredovana. Predmet razvija njihovo zgodovinsko zavest in identiteto ter posreduje dijakom njihovo kulturno ozadje kot znanje o drugih kulturah in jim poda orodje za razumevanje različnih oblik zgodovinskih virov.¹⁹ Dijakom je tako podeljena možnost, da razumejo in da vplivajo na svoje okolje. Hkrati so jim tako podani temelji za participacijo v demokratičnih procesih družbe. Izhodiščna točka poučevanja naj bi bila spoštovanje človekovih pravic. Dijaki tako prek predmeta zgodovina z državljansko vzgojo pridobijo znanje o različnih zgodovinskih družbah in

kulturah; znanje o glavnih značilnostih svetovne zgodovine s poudarkom na zgodovini Evrope, vključujoč moderen razvoj in globalno perspektivo; znanje o najpomembnejših fazah danske zgodovine, vključujoč novejšo zgodovino Danske. Predmet pa jim omogoča tudi razumevanje zgodovinskih odnosov, interakcije med posamezniki in družbami ter pridobivanje znanja o različnih percepcijah zgodovinskega razvoja ter zgodovinskih problemov; znanja o ključnih značilnostih sodobnega družbenega življenja, s poudarkom na danski družbi, znanja o družbenih konceptih ter teorijah, znanja o načinih, na katere so medsebojno povezani: politične razmere in mednarodni odnosi, produkcija in gospodarstvo, življenjski pogoji, družinski odnosi in družbene skupine, vprašanja enakopravnosti spolov ter seznanjanje s strukturo in funkcijami danskega političnega sistema ter danskega gospodarstva in ekonomske politike (Eurydice, 2005d: 5–6).

Pomemben predmet, povezan s poučevanjem državlanske vzgoje, je znotraj gimnazijskega programa tudi predmet *družbene vede*. Namen predmeta je predvsem razviti sposobnost dijakov, da razumejo družbene kontekste, in jih naučiti interpretiranja sveta prek družbenih konceptov teorij in metodologij.²⁰ Razumevanje povezave med posameznim potencialom in dejanskim razvojem družbe naj bi bil eden od ključni ciljev poučevanja. To razumevanje naj bi razvilo družbeno izobrazbo in sociološko domišljijo dijakov, hkrati z njihovim spoznanjem, da družbeni fenomeni ne morejo biti razumljeni le prek izkušenj, temveč je potreben tudi uvid v temeljne družbene strukture. Dijaki naj bi pridobili vpogled v zapleteno omrežje družbenih odnosov posameznikov. Ravno tako naj bi dijaki razumeli, da je družba sestavljena iz vedno spreminjajočih se družbenih, političnih in ekonomskih vzorcev ter kontekstov in da je razvoj družbe odvisen od namernih in nenaernih aktivnosti posameznikov, skupin, institucij, strank itd. To razumevanje naj bi jim omogočilo, da razvijejo kritičen pogled na družbo. Poleg tega naj bi dijaki v sklopu predmeta dobili vpogled v druge kulture in družbe (Eurydice, 2005d: 4–6). Vsebina predmeta *družbene vede* vključuje tematike, kot so politične ideologije (liberalizem, marksizem, humanizem, imperializem, nacionalizem, modernizem), politična socializacija, odločevalski proces na Danskem in danski odnosi z EU ter razvoj demokracije. Odločevalski proces znotraj EU je vključen le, če neposredno vpliva na danski odločevalski proces. Seznanjanje dijakov s konceptoma oblasti in demokracije vključuje mednarodno dimenzijo, ki se nanaša predvsem na odnose z EU. Ravno tako je vključena tematika ekonomskega in političnega sodelovanja znotraj EU. Pri tem je pozornost usmerjena na institucije EU, politike ter odločevalski proces znotraj EU. Pomembne tematike so tudi mednarodni konflikti, inte-

gracija, sodelovanje, razvoj EU, primeri varnostnega sodelovanja (NATO) ter Združeni narodi (OZN), ki se poučujejo z namenom dijake seznaniti s strukturo mednarodne skupnosti, v kateri so prisotni številni akterji (države, mednarodne institucije, nevladne institucije in organizacije, kot so npr. interesne skupine ter multinacionalna podjetja) (Eurydice, 2005d: 8–9).

Češka

Sedanji politični sistem Češke republike je močno zaznamovan z dvema ključnima obdobjema. S padcem komunizma konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let je proces gradnje postkomunističnega političnega sistema osmišljan kot kontinuiteta liberalno-demokratskega obdobja med obema vojnoma. Tako obstaja na eni strani izjemno negativno dojemanje komunističnega obdobja ter na drugi izjemno pozitivno dojemanje liberalno-demokratskega obdobja med letoma 1918–1938.²¹ Tematika antikomunizma ima tako še danes pomembno vlogo v češkem političnem sistemu, vendar pa se je glede na ravnotežje med desnim in levim blokom do določene mere umaknila drugim tematikam, kot so vprašanje prihodnosti evroatlantskih integracij, predvsem EU in NATA ter aktivne vloge Češke v obeh organizacijah.

Dejstvo, da so tematike in koordinate češkega političnega sistema tesno prepletene s politično zgodovino, predvsem percepcijo obdobja med drugo svetovno vojno in po njej, se kaže tudi v politoloških vsebinah državljanske vzgoje. *Državljska vzgoja* (občanská výchova) kot ločen predmet obstaja le v nižji sekundarni stopnji izobraževanja, in sicer med 6. in 9. razredom devetletke. Predmet je osredotočen predvsem na pridobivanje državljskih veščin (Eurydice, 2005e: 4). Tako na primarni stopnji kot na višji sekundarni stopnji izobraževanja so tematike državljanske vzgoje integrirane v druge predmete (ibid., 18). Na višji sekundarni stopnji (4-letni gimnaziji) so tematike državljanske vzgoje integrirane v predmet *splošne družbene vede* (základy společenských věd), kjer je poudarek predvsem na faktučnem znanju (Eurydice, 2005a: 70).

Cilj in namen predmeta *državljska vzgoja* je razumevanje načel demokratične družbe, identificiranje temeljnih vrednot demokracije in poznavanje človekovih pravic.²² Določena specifičnost češke državljanske vzgoje je na eni strani eksplicitni poudarek na oblikovanju kritičnega mišljenja ter na drugi strani poudarek na patriotizmu, ki tvorita na prvi pogled nasprotujoči si par ciljev, vendar sta v veliki meri izraz tematik in koordinat češkega političnega sistema v smislu liberalnega racionalnega posameznika na eni ter travme intervencije in percipirane nujnosti kolektivne države ter neposrednega vpliva

konceptij državljanske vzgoje prevladujočih v ZDA na drugi strani. To pomeni, da ključna problematika politoloških (in tudi zgodovinskih) tematik državljanske vzgoje na Češkem izhaja že iz samega načrta predmeta, ki ima slabost tudi v tem, da preveč poudarja faktično znanje in šibko povezuje pridobljeno znanje s politično prakso. Ta problem pa ni ostal neopažen v izobraževalnem sistemu, saj je prenova kurikulumuma iz 2004 posebno pozornost namenila prav razvoju veščin kritičnega mišljenja, komunikacije in odločanja ter participacije (Eurydice, 2005e: 9). Veščine naj bi temeljile na temeljnih principih demokratične družbe in na toleranci ter spoštovanju človekovih pravic in naj bi prispevale tudi k nacionalni in evropski identiteti učencev/dijakov. Glavnim ciljem državljanske vzgoje se je tako dodal cilj, da naj bi se dijake naučilo odzivati se na glavne svetovne dogodke ter kritično dojemati in ocenjevati javne dogodke. Drugi problem pa predstavlja prav veliko posnemanje ameriškega modela.²³ Ameriški vpliv je zaznati predvsem na nereflektiranju problemov liberalne demokracije in vpeljavi tematik tržne ekonomije. Kljub zgoraj opredeljenim kritičnim točkam pa je kurikulum češke državljanske vzgoje v svojih izhodiščih jasen, koherenten in ponuja možnost, da si dijaki pridobijo osnovno znanje na več pomembnih področjih, kot so politične vede, ekonomija in ustavno pravo. Jasnost in koherentost kurikulumuma pri tem temeljita predvsem na opredelitvi štirih ključnih konceptov/tematik, v okviru katerih se poučuje državljanska vzgoja. Ti so: država in vladne politike, ustavno in splošno pravo, tržna ekonomija ter Češka republika v globalni skupnosti (Hamot, 1997). Določeni problem s tematikami, ki ga opazimo v konkretnih učbenikih, je predvsem obsežnost pokrivanja tematik,²⁴ ki izhaja iz nujnosti pokritja vseh štirih temeljnih konceptov. Ključni problem češke državljanske vzgoje predstavljajo nenehne reforme, ki vedno le delno popravljajo napake prejšnjih reform.

Premislek o analiziranih tematikah in pristopih k državljanski vzgoji v izbranih državah EU

Opravljen analiza je pokazala na množstvo pristopov k obravnavi in poučevanju politoloških vsebin v okviru državljanske vzgoje. V večini obravnavanih držav so politološke vsebine pripete na maloštevilne, vendar temeljne koncepte, specifične za posamezni politični sistem. Tako je v Veliki Britaniji poudarek na vključevanju posameznika v ožjo skupnost, v kateri živi, kot tudi v širšo družbo, pri tem pa sta bistvena elementa posameznikove pravice in njegove dolžnosti. V Franciji pa kot temeljni koncept nastopa državljan, ki ga mora dijak razumeti in se v vlogi državljana prepoznati. Ta vloga je v okviru poučevanja državljanske vzgoje sistematizirana in posredovana v smislu

koncentričnih krogov, kjer nastopa državljani najprej v odnosu do sebe, nje-
mu bližnjega okolja, v odnosu do države ter v najširšem smislu v odnosu do
sveta. Na Češkem je kurikulum vzpostavljen na štirih temeljnih konceptih:
država in vladne politike, ustavno in splošno pravo, tržna ekonomija ter Če-
ška republika v globalni skupnosti. V nasprotju z Veliko Britanijo in Francijo
pa je vsak od teh štirih konceptov razdrobljen na številne vsebine, kar po-
sledično pomeni, da ti koncepti razvedeni in se zaradi tega izgubi njihova
osrednja vloga. Podobna preštevilnost obravnavanih politoloških vsebin in
poudarek na faktu znanju je prisoten tudi na Danskem. Nemški pristop
k izboru politoloških vsebin predstavlja vmesno pozicijo med omenjenima
pristopoma. Ena glavnih značilnosti je postopnost spoznavanja dijakov s te-
meljnimi družbenimi in političnimi razmerji, ki so nato nadgrajena s spozna-
vanjem politične participacije in z odločevalskimi procesi.

Pri analizi se je pokazalo, da je v okviru posredovanja politoloških
vsebin državljanske vzgoje pomembno dijakovo oziroma učenčevo po-
vezovanje teoretskih konceptov z njihovo praktično uporabo. Tako je v
Nemčiji poudarek na učnih metodah, prek katerih je spodbujana partici-
pacija kot tudi prisotnost raznih drugih dejavnosti (npr. projekti).

Obravnavani primeri držav so pokazali, da se dijaki pri državljanski vzgo-
ji srečujejo z mnogimi politološkimi koncepti in vsebinami. Ker pa so družbe-
no-politična razmerja in strukture fluidne in s tem nestatične, se neizbežno
pojavnajo vedno nove tematike in nova razumevanja politoloških konceptov,
ki so že vključeni v poučevanje državljanske vzgoje. Zato je nujen nenehen
premislek o vključenih politoloških vsebinah in s tem posledično prilagajanje
kurikula trenutnim družbeno relevantnim tematikam. Tako na primer Velika
Britanija namenja veliko pozornosti sistematiziranemu in kritičnemu premi-
sleku o že vključenih vsebinah in vpeljeva novih tematik (npr. varstvo okolja in
evropski integracijski procesi), prav tako pa izvajajo kontinuirano evalvacijo
pristopov k poučevanju. Bistveno je, da prek takega načrtnega dela uspejo na
morebitne pomanjkljivosti hitro reagirati in jih tudi odpravljati.

Sklep

Analiza obstoječih politoloških vsebin državljanske vzgoje v Sloveniji je
razkrila pomanjkljivo tematiziranje nekaterih politoloških vsebin (evrop-
ske integracije, globalizacija, civilno-družbene tematike in drugi sodobni
družbeno-politični procesi) ter njihovega enodimenzionalnega posredo-
vanja (tehnicizem, prevlada pravniškega nad politološkim diskurzom),
njihove nesistematičnosti, nekritične uporabe in s tem splošnem nezado-

stnem premisleku o ključnih tematikah, primernih za slovenski politični sistem. Z namenom oblikovanja možnega okvira rešitev je bila opravljena primerjalna analiza posredovanja in nabora politoloških vsebin v izbranih evropskih državah, na podlagi katere je bilo mogoče izluščiti primere preseganja pomanjkljivosti, zaznanih v slovenskem prostoru.

Zanimiv primer preseganja tehnicizma in pravnega diskurza v podajanju politoloških vsebin predstavlja nemški način poučevanja državljanske vzgoje, kjer se učenci in dijaki postopoma spoznavajo z osnovnimi družbeno-političnimi razmerji, ki so nato nadgrajena s spoznavanjem in spodbujanjem možnega praktičnega delovanja v obliki politične participacije ter s poglobljenim razumevanjem odločevalskih procesov. Učenec in dijak tako političnega delovanja ne razume zgolj v smislu tehničnih postopkov, pravil, procedur, temveč ga je sposoben razumeti kot ključen element za delovanje demokratičnih političnih sistemov. V luči tematiziranja politoloških vsebin, ki so v Sloveniji pomanjkljivo zastopane, pa zanimivo možno rešitev predstavlja sistem kontinuiranega preverjanja že vključenih in vpeljevanja novih politoloških vsebin (sodobnih družbeno-političnih procesov) v kurikulum predmetov državljanske vzgoje, ki je prisoten v Veliki Britaniji. Tovrstne prakse lahko pomembno prispevajo k zanimivejšim izpeljavam učnih ur v okviru državljanske vzgoje, še posebej če so kakovostno in interaktivno didaktično izpeljane.

Svet postaja vedno bolj globaliziran. Čedalje več bo dejanj, ki bodo uhajala tradicionalnemu nadzoru držav. Če bomo hoteli, da je demokracija način globalnega vladovanja, ki bo usmerjalo in presojo globalna dejanja, potem ne bo dovolj zgolj prenos načinov delovanja demokracije z nacionalne na globalno raven. Če bi storili zgolj to, bi se na globalni ravni srečali s podobnimi problemi kot nekoč na nacionalni. Demokracija na globalni ravni ni samo stvar tehničnega prenosa, temveč predvsem novega zavedanja človeka o tem, kaj je globalno pomembno za njegov obstoj. Poučevanje o državljanski vzgoji za globalno dobo je torej priprava posameznikov za novo globalno zavest. Posameznik, ki razume globalne družbeno-politične procese ter možne oblike politične participacije, je ključen za delovanje demokratičnega političnega sistema na vseh ravneh. Tisti deli izobraževanja (predvsem politološke vsebine), ki ga na to pripravljajo na zanimiv, dostopen in večplasten sistem, so zato ključnega pomena. Prav je, da v smislu izobraževanja naših zanamcev že danes mislimo na tisto, kar šele pride.

Opombe

- [1] Učni načrt za predmet državljanska vzgoja in etika (1999) vsebino omenjenih poglavij definira s pomočjo naslednjih politoloških pojmov in konceptov: država, narod, državljanstvo, državljan, državljanska skupnost, narodnost, nacionalna identiteta, narodna pripadnost, narodna zavest, državljanski dokumenti, človekove pravice in dolžnosti, državljanske pravice in dolžnosti, demokracija, demokratično in nedemokratično, avtoritarna in totalitarna oblast, diktatura, nadzor nad politično oblastjo, ustava, pravna država, civilna družba, predstavniška demokracija, načelo delitve oblasti, državni organi, parlament, vlada in uprava, predsednik države, politično odločanje, varuh človekovih pravic, volitve, participacija, sindikati, razmerje med državo in religijo itd.
- [2] Učni načrt za predmet državljanska kultura (2005) predvideva 3 vsebinske sklope, za katere je nedvomno moč trditi, da so predvsem politološki. V vsebinskem sklopu z naslovom *Demokracija, politična ureditev in institucije* je predvideno poglobljeno znanje o demokraciji kot eni izmed oblik politične ureditve. Učenci naj bi podrobneje spoznali tudi vlogo posameznika v političnem odločanju, pomen volitev in usvojili znanje o ključnih političnih institucijah in njihovem delovanju. V sklopu *Človekove in otrokove pravice* naj bi pridobili čut in znanje o pravicah in dolžnostih, spoznali ključne listine in dokumente s tega področja ter ključne dogodke, povezane z njihovim nastankom. V sklopu *Enakost in pravičnost* pa naj bi spoznali tudi različne oblike neenakosti, nestrpnosti in diskriminacije ter se jih naučili prepoznavati.
- [3] Tatjana Devjak (2003) ugotavlja, da le 17 % vseh učencev meni, da jim predmet državljanska vzgoja in etika predstavlja osebni izziv. Predmet se jim zdi tudi premalo zahteven.
- [4] Mnogo raziskav, ki so bile opravljene do sedaj, ugotavlja, da slovenski učenci tudi po poslušanju predmeta državljanska vzgoja in etika še vedno slabo poznajo politološke vsebine. V raziskavi IEA *Državljanstvo in izobraževanje v osemindvajsetih državah: državljanska vednost in angažiranost pri štirinajstih letih* (2003), ki je med učenci preverjala tudi poznavanje mnogih politoloških vsebin državljanske vzgoje, so ugotovili, da slovenski učenci ne razumejo dobro niti nekaterih osnovnih značilnosti organiziranosti slovenskega političnega sistema, ki mu sicer, kot je bilo rečeno že zgoraj, obstoječi kurikularni načrt v Sloveniji daje nedvomno prednost pred drugimi politološkimi vsebinami. Na vprašanje o tem, kdo sestavlja slovenski parlament, je kar 44 % učencev 8. razredov odgovorilo, da sta to vlada in predsednik države, 30 % jih je odgovorilo, da sta to državni svet in državni zbor, in 8 %, da ga sestavljata vlada in ustavno sodišče. Podobne rezultate iz svoje učne prakse omenjajo tudi mnogi učitelji državljanske vzgoje v slovenskih šolah.
- [5] Pravilnik o smeri izobrazbe strokovnih delavcev v devetletni osnovni šoli v členu 1.1.18 določa, da predmet državljanska vzgoja in etika lahko poučujejo učitelji, ki so končali dvopredmetni univerzitetni študijski program iz filozofije, geografije, politologije, sociologije, teologije in zgodovine. Poleg

njih lahko predmet poučujejo tudi učitelji, ki so do uveljavitve tega pravilnika izpolnjevali pogoje za učitelja etike in družbe.

- [6] Izjema v smislu izčrpnjšega ukvarjanja s politološkimi vsebinami sta le učbenika: Ule, Nastran et al. (2000) *Državlјanska vzgoja in etika: učbenik za 8. razred* in Počkar (1999) *Družboslovje: Državlјanska kultura*. Pri tem se zdi smiselno poudariti, da je slednji učbenik bil potrjen za pouk državlјanske kulture v sklopu predmeta družboslovje v programih *srednjega* poklicnega izobraževanja.
- [7] *National Curriculum Online: PSHE*, [http://www.nc.uk.net/webdav/harmonise?Page/@id=6001&Session/@id=D_ljlofcQJke7NFnq6uLS5&POS\[@stateId_eq_main\]/@id=4213&POS\[@stateId_eq_note\]/@id=4213](http://www.nc.uk.net/webdav/harmonise?Page/@id=6001&Session/@id=D_ljlofcQJke7NFnq6uLS5&POS[@stateId_eq_main]/@id=4213&POS[@stateId_eq_note]/@id=4213) (3. 2. 2007).
- [8] *National Curriculum Online: Citizenship*, http://www.nc.uk.net/webdav/harmonise?Page%2F%40id=6004&Session%2F%40id=D_ljlofcQJke7NFnq6uLS5&Subject%2F%40id=4164 (2. 2. 2007).
- [9] Pri tem seveda ne smemo pozabiti, da so lahko na primer osnove sodelovanja v skupini, spoznavanje dostopnost informacij, odločanje v skupnosti ipd. razumljeni kot osnovni elementi demokratičnega sistema in odločanja.
- [10] Glej *Citizenship education in Europe - Comparative Study* (2005: 19, 21) . Dostopno na <http://eacea.ec.europa.eu/portal/page/portal/Eurydice/showPresentation?pubid=055EN> (16. 10. 2008).
- [11] Temeljna načela so v okviru nemške ustave (Grundgesetz - člen 79) zavarovana z inštrumentom večne veljavnosti (Ewigkeitsklausel), kar pomeni, da tudi v primeru spremembe ustave ali sprejetja druge ustave ne smejo biti odpravljene. Glej nemško ustavo. Dostopno na http://www.bundestag.de/parlament/funktion/gesetze/grundgesetz/gg_07.html (20. 12. 2007).
- [12] Uradno osmišljanje političnega sistema je povzeto po: http://www.handbuch-deutschland.de/book_de.html (20. 12. 2007), <http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/de/head-navi/impressum.html> (20. 12. 2007), <http://www.bpb.de/themen/QNNIPZ,0,0,Wahlthemen.html> (20. 12. 2007), <http://www.bundestag.de/mdb/index.html> (20. 12. 2007).
- [13] Več o izobraževalni in vzgojni avtonomiji glej <http://www.lexexakt.de/glossar/kultushoheit.php> (20. 12. 2007).
- [14] Več o stalni konferenci ministrov nemških zveznih dežel, zadolženih za šolstvo, znanost in kulturo, glej uradno spletno stran. Dostopno na <http://www.kmk.org/index1.shtml> (20. 12. 2007).
- [15] Srednja stopnja izobraževanja v Nemčiji traja 8 let, kar je posledica tega, da osnovna šola traja le 4 leta. Glej http://www.kmk.org/dossier/dossier_en_ebook.pdf (20. 12. 2007).
- [16] Glej na primer kurikulum za 7.-10. razred v deželi Berlin. Dostopno na http://www.lehrplaene.org/berlin/be_sk_sekI_2006 (20. 12. 2007).
- [17] Glej na primer kurikulum za 12. razred dežele Baden-Württemberg. Dostopno na http://www.eurydice.org/ressources/eurydice/pdf/054DN/054_DE_EN.pdf (22. 12. 2007).
- [18] Glej uradno stran Danske - oris političnega sistema. Dostopno na <http://www.denmark.dk/en/menu/AboutDenmark/GovernmentPolitics/PoliticalSystem>

- (20. 12. 2007); primerjaj tudi Knudsen in Rothstein (1994).
- [19] Glej uradni učni načrt za predmet zgodovina z državljsko vzgojo (History with civics). Dostopno na <http://us.uvm.dk/gymnasie/almen/lov/bek/supplement17.pdf> (16. 10. 2008).
- [20] Glej uradni učni načrt za predmet družbene vede (Social sciences). Dostopno na: <http://us.uvm.dk/gymnasie/almen/lov/bek/supplement30.pdf> (16. 10. 2008).
- [21] To je lepo vidno v delih ključnih reformatorjev češkega izobraževalnega sistema, kot sta J. Kalous (1996) in R. Dostalova (1996).
- [22] Glej na primer R. Dostalova (1993) in Eurydice (2005e: 25).
- [23] Češka se je reforme kurikuluma lotila pod mentorstvom Američanov predvsem v okviru projekta CIVITAS, ki ga je podpiral oddelek za izobraževanje ZDA, ter sodelovanja s Centrom za državljsko vzgojo iz Calabasa iz Kalifornije. Ravno tako je bila eden od glavnih financerjev prenove kurikuluma Ameriška informacijska agencija (Hamot, 1997).
- [24] Lep primer za to je učbenik, ki je nastal v sodelovanju s Centrom za državljsko vzgojo iz Calabasa (ur. Fischer in Shnew, 1997), ki pokriva že preširok spekter tematik.

Literatura

- Beitone, Alain (1999). L'ECJS au lycée, enjeux, contenus et pratiques. Dostopno na: <http://www2.ac-lyon.fr/enseigne/ses/ecjs/texte2-ab.html> (16. 10. 2008).
- Crick, Bernard et al. (1998). *Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools: Final Report*. Dostopno na http://www.qca.org.uk/qca_4851.aspx (16. 10. 2008).
- Černič Istenič, Majda; Hribar, Spomenka; Justin, Janez; Štrajn, Darko in Zupančič, Maja (2000). *Državljska vzgoja in etika: učbenik za 7. razred*. Ljubljana: i2.
- Danska - politični sistem (2007). Dostopno na <http://www.denmark.dk/en/menu/About-Denmark/Government-Politics/Political-System/Political-System-Overview/> (16. 10. 2008).
- Devjak, Tatjana (2003). Ali je lahko predmet državljska vzgoja in etika v osnovni šoli izziv za učence. *Pedagoška obzorja*, 18 (3-4), 89-93.
- Devjak, Tatjana (2004). Usposobljenost in kompetentnost učiteljev za poučevanje predmeta državljska vzgoja in etika. *Sodobna pedagogika*, let 55. Posebna izdaja, str. 210-219.
- Devjak, Tatjana in Peček Čuk, Mojca (2000). *Etika in družba 7: priročnik za poučevanje predmeta državljska vzgoja in etika*. Priročnik za učitelje. Ljubljana: DZS.
- Dostalova, Radmila (1993). Humanistic and democratic goals in the Czech secondary school. Dostopno na http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/15/be/c2.pdf (16. 10. 2008).
- Eurydice (2005a). *Citizenship education at School in Europe*, Comparative Study. Brussels: Eurydice. Dostopno na <http://eacea.ec.europa.eu/portal/page/portal/Eurydice/PubContents?pubid=054EN&country=null> (16. 10. 2008).

- Eurydice (2005b). Citizenship Education at Schools in Europe, United Kingdom (England, Wales, Northern Ireland), National Description 2004/05. Brussels: Eurydice. Dostopno na <http://www.nfer.ac.uk/eurydice/pdfs/citizenshipeducationinschools.pdf> (16. 10. 2008).
- Eurydice (2005c). Citizenship education at School in Europe, Germany. National Description 2004/05. Brussels: Eurydice. Dostopno na <http://eacea.ec.europa.eu/portal/page/portal/Eurydice/PubContents?pubid=054EN&country=null> (16. 10. 2008).
- Eurydice (2005d). Citizenship education at School in Europe, Denmark, National Description 2004/05. Brussels: Eurydice. Dostopno na <http://www.nfer.ac.uk/eurydice/pdfs/citizenshipeducationinschools.pdf> (16. 10. 2008).
- Eurydice (2005e). Citizenship education at School in Europe, Czech Republic, National Description 2004/05. Brussels: Eurydice. Dostopno na <http://eacea.ec.europa.eu/portal/page/portal/Eurydice/PubContents?pubid=054EN&country=null> (16. 10. 2008).
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Dostopno na: <http://www.bundestag.de/parlament/funktion/gesetze/grundgesetz/index.html> (16. 10. 2008).
- Hamot, Gregory E. (1997). Civic Education in the Czech Republic: Curriculum Reform for Democratic Citizenship. Dostopno na <http://www.ericdigests.org/1998-1/czech.htm> (16. 10. 2008).
- Justin, Janez (2006). Državljsanska vzgoja: Slovenija in Evropa. V Barle Lakota, Andreja; Rustja, Erika in Jug, Janez (ur.) *Državljsanska in domovinska vzgoja*, 90-99. Slovenska Bistrica: Beja.
- Justin, Janez; Potočnik, Vinko; Šimenc, Marjan; Štrajn, Darko, Zupančič, Maja in Žagar, Igor Ž. (2004). *Državljsanska vzgoja in etika: delovni zvezek za 8. razred*. Ljubljana: i2.
- Justin, Janez; Zupančič, Maja in Žagar, Igor Ž. (1998). *Etika in družba: delovni zvezek za 7. razred*. Ljubljana: i2.
- Kalous, Jaroslav (1996). Civic education reform in the context of transition. Dostopno na <http://www.ericdigests.org/1998-1/czech.htm> (16. 10. 2008).
- Knudsen, Tim in Bo Rothstein (1994). State Building in Scandinavia. *Comparative Politics* 26(2), 203-220.
- Krek, Janez in Šimenc, Marjan (ur.) (2003). *Državljanstvo in izobraževanje v osemindvajsetih državah: državljanska vednost in angažiranost pri štirinajstih letih*. Ljubljana: Liberalna akademija: Center za študij edukacijskih strategij, Pedagoška fakulteta.
- Kurikulum za 7.-10. razred Gimnazije v deželi Berlin. Dostopno na http://www.lehrplaene.org/berlin/be_sk_sekI_2006 (16. 10. 2008).
- National Curriculum Online: PSHE. Dostopno na [http://www.nc.uk.net/webdav/harmonise?Page/@id=6001&Session/@id=D_ljlofcQJke7NFnq6uLS5&POS\[@stateId_eq_main\]/@id=4213&POS\[@stateId_eq_note\]/@id=4213](http://www.nc.uk.net/webdav/harmonise?Page/@id=6001&Session/@id=D_ljlofcQJke7NFnq6uLS5&POS[@stateId_eq_main]/@id=4213&POS[@stateId_eq_note]/@id=4213) (16. 10. 2008).
- Nemški šolski sistem. Dostopno na http://www.kmk.org/dossier/dossier_en_ebook.pdf (16. 10. 2008).
- Peček, Mojca, Devjak, Tatjana in Milharčič Hladnik, Mirjam (2005). *Državljsanska vzgoja in etika 7. Delovni zvezek za državljansko vzgojo in etiko v 7. razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: DZS.

- Peček, Mojca, Devjak, Tatjana in Milharčič Hladnik, Mirjam (2005). *Državljska vzgoja in etika 8. Delovni zvezek za državljansko vzgojo in etiko v 8. razredu devetletne osnovne šole*. Ljubljana: DZS.
- Počkar, Mirjam (1999). *Družboslovje. Državljska kultura*. Ljubljana: Mladinska knjiga. *Pravilnik o smeri izobrazbe strokovnih delavcev v devetletni osnovni šoli*. <http://zakonodaja.gov.si/> (19. 12. 2008).
- Sardoč, Mitja (2005). Državljska vzgoja med teorijo in prakso. *Spodbude* 2(7), str. 6–7.
- Shinew, Dawn M. in John M. Fischer (ur.) (1997). *Comparative Lessons for Democracy*. Calabasas (Californija): Center for Civic Education. Dostopno na http://www.civiced.org/index.php?page=lessons_by_country (16. 10. 2008).
- Slovar nemških pravnih terminov. Dostopno na <http://www.lexexakt.de/glossar/kultushoheit.php> (16. 10. 2008).
- Stalna konferenca ministrov nemških zveznih dežel, zadolženih za šolstvo, znanost in kulturo (Ständigen Konferenz der Kulturminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland). Dostopno na <http://www.kmk.org/impresum/home.htm> (16. 10. 2008).
- Starkey, Hugh (2000): Citizenship education in France and Britain: evolving theories and practices. *The Curriculum Journal* 11(1), str. 39–54.
- Štrajn, Darko (2006) Identiteta, politika razlike in državljanska vzgoja. V Barle Lakota, Andreja; Rustja, Erika in Jug, Janez (ur.) *Državljska in domovinska vzgoja*, str. 82–88. Slovenska Bistrica: Beja.
- Učni načrt državljanska vzgoja in etika* (1999). Nacionalni kurikularni svet, Področna kurikularna komisija za osnovno šolo in Predmetna kurikularna komisija za državljansko vzgojo in etiko.
- Učni načrt za izbirni predmet državljanska kultura* (2005). Predmetna skupina za državljansko vzgojo in etiko (etiko in družbo). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
- Ule, Nastran, Mirjana; Potočnik, Vinko; Lukšič, Igor; Kovač, Bogomir; Svetlik, Ivan in Plut, Dušan (2000). *Državljska vzgoja in etika: učbenik za 8. razred*. Ljubljana: i2.
- Uradni podatki o Nemčiji za migrante. Dostopno na http://www.handbuch-deutschland.de/book_de.html (20. 12. 2007).
- Uradni podatki o nemškem političnem sistemu. Dostopno na <http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/de/head-navi/impresum.html> (16. 10. 2008).
- Uradni učni načrt predmeta družbene vede (Danska). Dostopno na <http://us.uvm.dk/gymnasie/almen/lov/bek/supplement30.pdf> (16. 10. 2008).
- Uradni učni načrt predmeta zgodovina z državljanstvom (Danska). Dostopno na <http://us.uvm.dk/gymnasie/almen/lov/bek/supplement17.pdf> (16. 10. 2008).
- Zvezno središče za politično izobraževanje (Nemčija). Dostopno na <http://www.bpb.de/themen/QNNIPZ,0,0,Wahlthemen.html> (22. 12. 2007).